

ข้อมูลชีวภาพ พื้นที่ชุ่มน้ำ กุดทิงและบึงโฆงหลง

พื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง

ลักษณะภูมิประเทศ

กุดทิงมีลักษณะพื้นที่เป็นกุด¹ (oxbow lake) มีพื้นที่ประมาณ 16,500 ไร่ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ ห่างจากอำเภอบึงกาฬเพียง จ. หนองคาย เพียง 5 กิโลเมตร กุดทิงมีรูปร่างคล้ายกับอักษร H ในภาษาอังกฤษ พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้มีระบบนิเวศที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขง เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้กุดทิงมีความหลากหลายของชนิดพันธุ์ปลา ระดับความลึกของแหล่งน้ำแห่งนี้ที่ประมาณ 2 – 5 เมตร แต่ลดลงมากในหน้าแล้ง

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน:

ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบกุดทิง ได้พึ่งพาอาศัยพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ในรูปแบบต่างๆ เช่น การทำประมง คิดเป็นร้อยละ 11 ของครัวเรือนทั้งหมดในพื้นที่เป้าหมายโครงการ ฯ มีการใช้ประโยชน์จากของป่าและพืชน้ำ นอกจากนี้ยังในช่วงฤดูแล้ง บริเวณโดยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ถูกใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรระยะสั้น โดยทำการเพาะปลูกมะเขือเทศ แตงโม ซึ่งมีการใช้ยาฆ่าแมลง และสารเคมีเป็นจำนวนมาก จนน่าเป็นห่วงว่าจะมีการปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำ

พรรณพืชที่พบ:

พรรณพืชน้ำ: จากการศึกษาค้นพบ พืชน้ำ 59 ชนิดในพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ และค้นพบพันธุ์พืชชนิดใหม่ของโลก ชื่อ “ต้นเล็บม้าย” (*Caldesi*) สังคมพืชน้ำที่พบในกุดทิง แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ ประเภทไม้พุ่ม และพืชชายน้ำ พบจำนวน 37 ชนิด พืชลอยน้ำ จำนวน 11 ชนิด พืชใต้น้ำ จำนวน 11 ชนิด และพันธุ์ไม้ปริ่มน้ำ จำนวน 6 ชนิด พรรณไม้เด่นที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ได้แก่ สาหร่ายเทปัลยักซ์ หรือ หลู้ไฟอีย (*Vallisneria spiralis*) และ สาหร่ายข้าวเหนียวสีเหลือง (*Utricularia auria*)

ในจำนวนพืชน้ำทั้ง 59 ชนิดที่พบเหล่านี้ อย่างน้อย 22 ชนิด ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น นำมาบริโภค เป็นอาหารสัตว์ หรือเป็นวัตถุดิบในการผลิตงานหัตถกรรม นอกเหนือจากลักษณะเด่นในด้านสังคมพืชน้ำแล้ว ทางด้านตะวันออกของพื้นที่ชุ่มน้ำยังปกคลุมด้วยป่าดิบแล้งที่ราบต่ำ ประมาณ 20,000 ตารางเมตร ถือว่าเป็นหย่อมป่าผืนใหญ่แห่งเดียวที่ยังคงเหลือในบริเวณนี้

¹ กุด หมายถึง หนอง บึง ที่เคยเป็นลำธาร หรือแม่น้ำเก่า แต่ทางน้ำถูกปิดกั้นโดยธรรมชาติ ทำให้ลักษณะของพื้นที่กลายเป็น หนองน้ำ และบึง ไป ลักษณะของกุด อาจมีการเชื่อมต่อกับแม่น้ำสายหลัก มีการเชื่อมต่อในบางฤดูกาล หรือ ไม่มีการเชื่อมต่อกันก็ได้

บางส่วนของบริเวณชายฝั่งของพื้นที่ชุ่มน้ำยังพบ พันธุ์ไม้ต่างถิ่น ที่จะส่งผลกระทบต่อพืชประจำถิ่นได้ อาทิเช่น มัยราพยักษ์ (*Mimosa pigra*)

พรรณสัตว์ที่พบ:

เนื่องด้วยกุดทิงมีระบบนิเวศที่หลากหลายของสังคมพืชน้ำ มีสภาพพื้นที่ที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำโขงทำให้พื้นที่แห่งนี้มีความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์น้ำ อาทิเช่น พบปลาน้ำจืด ประมาณ 99 ชนิด ในจำนวนนี้เป็นปลาประจำถิ่นและปลาอพยพที่มาจากแม่น้ำโขง มากกว่า 56 ชนิด เป็นปลาเศรษฐกิจ เพื่อใช้ในการบริโภคในครัวเรือน และเพื่อการค้า นอกจากนี้ยังมีการนำปลามาแปรรูปในลักษณะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น ปลาตากแห้ง และปลาร้า ซึ่งการถนอมอาหารอีกประเภทหนึ่งของชุมชนที่อาศัยอยู่รอบพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้

การสำรวจพันธุ์ปลาในพื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง ยังพบพันธุ์ปลาน้ำจืดขนาดเล็กที่สุดเป็นอันดับ 3 ของโลก และยังเป็นสัตว์มีกระดูกสันหลังที่เล็กที่สุดในประเทศไทย ได้แก่ ปลาจิ๋วแคะ (*Boraras micros*) และ ปลาขี้สก และปลาประจำถิ่นแม่น้ำโขงอีก 9 ชนิด² ซึ่งตกอยู่ในภาวะล่อแหลมต่อการถูกคุกคาม นอกจากนี้ในพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ยังเป็นแหล่งพันธุ์กรรมที่สำคัญของ กุ้งน้ำจืด 3 ชนิด คือ กุ้งฝอยเล็ก (*Caridina laevis*) กุ้งฝอยใหญ่ (*Macrobrachium lanchesteri*) และกุ้งแดง (*M. thai*) ซึ่งกุ้งทั้ง 3 ชนิด ชุมชนท้องถิ่นได้มาบริโภคและจำหน่ายอย่างสม่ำเสมอ

มิเพียงแต่ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำเท่านั้น พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ยัง เป็นแหล่งรวมของนกน้ำอพยพ อีกหลากหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็น นกเป็ดน้ำ เหยี่ยว และเป็ดดำหัวดำ นอกจากนี้ยังพบนกชายเลน อีกหลากหลายชนิด รวมกว่า 60 ชนิด

ผลกระทบและภัยคุกคาม:

ปัญหาหลักที่สำคัญของพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ได้แก่ การทำประมงเกินขนาด (**Over fishing**) ซึ่งหมายถึง จำนวนชาวประมง และเครื่องมือหาปลามีจำนวนมากเกินไป นอกจากนี้ยังรวมถึงการใช้ ใช้เครื่องมือประมงที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้อวนลาก ซึ่งทำให้ปลาอื่นๆ เป็นหมัน และตาย รวมถึงสารเคมีจากการเกษตร โดยเฉพาะการปลูกมะเขือเทศ และยางพารา รอบพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งอาจปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำได้

กิจกรรมการเลี้ยงสัตว์รอบบึงกุดทิงอาจส่งผลกระทบต่อสังคมพืชน้ำ รวมไปถึง หอยเชอร์รี่มัยราพยักษ์ (*Mimosa pigra*) และผักตบชวา

² ได้แก่ ปลาจิ๋วแคะ สัตว์มีกระดูกสันหลังที่เล็กที่สุดของไทย ปลาบู่กุดทิง ปลาบู่แคระ ปลาจิ๋วแก้ว ปลาจิ๋วหางกรรไกรเล็ก ปลากัดอีสาน ปลาปักเป้าควาย ปลาสลวยปักแดง และปลาเหล็กใน

พื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลง

เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ (Ramsar Site no. 1098) มีเนื้อที่ 13,800 ไร่ อยู่ในพื้นที่ อ. บึงโจงหลง และ อ. เซกา พื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลงเป็น กุด (Oxbow lake) ลักษณะแคบ ยาว ในอดีตทางตอนใต้ของบึงโจงหลงมีห้วยน้ำเมา ที่เชื่อมต่อกับแม่น้ำสงคราม แต่ภายหลังการสร้างเขื่อนกันน้ำทำให้การเชื่อมต่อของระบบแม่น้ำหายไป สภาพทั่วไปบริเวณตอนเหนือของบึงมีลักษณะเป็นเกาะเล็กๆ และกอพืชลอยน้ำ (สนม)เป็นจำนวนมาก ทำให้พื้นที่บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำและนกน้ำที่สำคัญ และเป็นบริเวณที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูง เมื่อเปรียบเทียบกับบริเวณตอนใต้ของพื้นที่ชุ่มน้ำ

ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน:

พื้นที่รอบโดยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลง มีการใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะต่างๆ เช่น เพื่อการท่องเที่ยว ใช้เป็นพื้นที่เกษตรกรรม เช่น การปลูกข้าว สวนยางพารา และการเลี้ยงสัตว์ นอกจากนี้น้ำจากบึงโจงหลงยังเป็นแหล่งผลิตน้ำประปาที่สำคัญของอำเภอบึงโจงหลง และใช้เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรในพื้นที่ชลประทานโดยรอบ รวมไปถึงบึงโจงหลงยังเป็นแหล่งประมงที่สำคัญสำหรับชุมชนที่อยู่โดยรอบพื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้อีกด้วย จากสถิติพบว่าในหนึ่งวันจะพบชาวประมงออกหาปลาประมาณ 50 คน

พรรณพืชที่พบทั่วไป :

จากการสำรวจพรรณพืชบริเวณตอนเหนือของพื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลง พบพืชน้ำกว่า 75 ชนิด โดยสามารถแบ่งสังคมพืชได้เป็น 4 แบบ คือ ไม้พุ่มและพืชชายน้ำ จำนวน 57 ชนิด พืชลอยน้ำ จำนวน 7 ชนิด พืชใต้น้ำ จำนวน 8 ชนิด และพันธุ์ไม้ปริมน้ำ จำนวน 7 ชนิด ในบรรดาพืชน้ำเหล่านี้ หม้อข้าว หม้อแกงลิง (*Nepenthes mirabilis*) เป็นพันธุ์ไม้เด่นและสำคัญ และอีกกว่า 40 ชนิด เป็นชนิดพันธุ์ที่ชุมชนมีการนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะต่างๆ

นอกจากนี้สังคมพืชน้ำ บึงโจงหลงยังมีความโดดเด่น ในด้านความหลากหลายของสังคมพืชบก พบพันธุ์ไม้กว่า 256 ชนิด โดยเป็นพืชที่ชุมชนนำมาใช้ประโยชน์ ประมาณ 225 ชนิด ปัจจุบันมีป่าดิบที่ราบต่ำเหลืออยู่ประมาณ 1,300 ไร่ บริเวณตอนเหนือของพื้นที่ ใกล้กับที่ทำการเขตห้ามล่าสัตว์ป่าบึงโจงหลง

พรรณสัตว์ที่พบ

พันธุ์ปลาที่พบในพื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลงใกล้เคียงกับที่พบที่บึงกุดทิง แตกต่างกันตรงที่ พื้นที่ชุ่มน้ำแห่งนี้ ไม่พบปลาอพยพที่มาจากแม่น้ำโขงทั้งนี้เนื่องจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ที่ไม่มีระบบลำน้ำที่ต่อเนื่องกับแม่น้ำสงคราม ซึ่งเชื่อมต่อแม่น้ำโขง ทั้งนี้จึงทำให้พื้นที่ชุ่มน้ำบึงโจงหลงมีความหลากหลายของ

ชนิดพันธุ์ปลาน้อยกว่า พื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง บึงโงหลงพบพันธุ์ปลาเพียง 64 ชนิด ซึ่งรวมถึงปลาลิ้นเดี่ยวแม่น้ำโงง อีก 9 ชนิด³เป็นปลาเศรษฐกิจประมาณ 31 ชนิด

มีเพียงแต่ความหลากหลายของพันธุ์สัตว์น้ำเท่านั้น บึงโงหลงยังเป็นแหล่งรวมของนกน้ำอพยพที่สำคัญ พบนกอพยพกว่า 27 ชนิด ไม่ว่าจะเป็น นกโกสัสสูญพันธุ์ อย่าง นกเป็ดคำหัวดำ นกน้ำ และเหยี่ยวอีกหลายชนิด

ผลกระทบและภัยคุกคาม:

ปัญหาหลักที่สำคัญได้แก่ มีการระบายน้ำเสียและขยะจากแหล่งท่องเที่ยวลงสู่บึง ทำให้เกิดมลพิษทางน้ำ ผลผลิตด้านการประมงลดลง ทั้งนี้เนื่องจากการทำประมงเกินขนาด (มีคนหาปลามากขึ้น การใช้เครื่องมือประมงที่ไม่เหมาะสม และการจับปลาในช่วงฤดูวางไข่) ปัญหาขอบเขตของพื้นที่ชุ่มน้ำไม่ชัดเจน ทำให้ไม่สามารถวางแผนจัดการได้อย่างถูกต้องเหมาะสม การตัดไม้ เพื่อใช้พื้นที่ในการทำสวนยาง ปัญหาในระยะยาวที่อาจส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของบึงโงหลง คือ การปนเปื้อนของยาฆ่าแมลงลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ และปัญหาจากการเลี้ยงสัตว์

³ เช่นเดียวกับที่พบ ที่พื้นที่ชุ่มน้ำกุดทิง